

TEORİ VE ULUSLARARASI METİNLERDE AZINLIK TANIMI

Yrd. Doç. Dr. M. Çağatay Okutan

Karadeniz Teknik Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Azınlıklar ve bu bağlamda azınlık hakları üzerinde yapılan tartışmalar her geçen gün artmaktadır. Aynı zamanda, azınlıklarla ilgili uluslararası düzenlemelerin sayısı da çoğalmaktadır. Teoride ve pratikte yaşanan bu yoğunluğa rağmen, gelinen nokta itibarıyla, çok önemli bir aşama kaydedilmiş olduğunu söylemek güçtür.

Bunun temel nedeni, "azınlık" kavramının içeriğinin belirlenmesinde farklı yaklaşımların söz konusu olmasıdır. Teoride belirgin bir uzlaşımın varlığına rağmen, uluslararası düzenlemeler açısından ciddi karışıklıklar mevcuttur. Genel eğilim, bütün azınlık kategorilerinin "ulusal azınlık" içerisinde değerlendirilmesi yönündedir. Oysa, bu yönde bir eğilim, ulusal azınlık-etnik azınlık ayırımının gerekliliğini dışarıda tutmaktadır. Bu durum, devletlerin, uluslararası azınlık düzenlemeleri konusundaki çekincelerinin de bir nedeni olmaktadır. Dolayısıyla, yapılan uluslararası düzenlemelerde ulusal azınlık-etnik azınlık ayırımının net bir şekilde ortaya konma zorunluluğu vardır.

Anahtar Kelimeler: Azınlıklar, ulusal azınlık, etnik azınlık, azınlık hakları, uluslararası düzenlemeler.

Definition of Minority in Theory and International Texts

Abstract

The discussion concerning minorities and minority rights has been recently increasing. In this context, there are lots of international regulations concluded by the international community. Despite the existence of a considerable number of works both in theory and practice, it is not possible to say that a significant progress has been made.

The existence of different approaches towards the content of the term "minority" is the main reason to reach such a conclusion. Although there is a clear consensus in theory, the international texts are not in compliance with one to another. The generally accepted view in this regard can be indicated as follows: all different types of minorities should be considered as "national minority". However, this way of understanding ignores the difference between the concepts of "national minority" and "ethnic minority". This situation is the major reason for states that have reservations on minorities. For this reason, the terms "national minority and ethnic minority" need to be clarified in the international documents.

Keywords: Minorities, national minority, ethnic minority, minority rights, international documents.

Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı

Etnik çatışmaların yoğun olduğu alanlarda bireysel ve kolektif özgürlüklerin temin edilmesi, demokratik siyasal kültür ve toleransı gerekli kılmakta, herkes için kabul edilebilir prensiplerin oluşturulması sorununun beraberinde getirmektedir (KAMPELMAN, 1990: 16). Bu bağlamda "ulusal kimlik", arzu edilen konsensüsün "olmazsa olmaz"ı gibi kabul edilir. Ulusal kimliğin tam olarak oluşturulamadığı durumlarda, hakim etnik topluluğun dışında kalan topluluklardaki şüpheli ve ulusçu eğilimlerin kuvvetlenmesi ihtimalini veya aslında pratik gerçekliğin de bu yönde bir kaygıyı haklı çıkardığını ileri sürmek (SIMMPSON, 2000: 127), kimlik farklılıklarını görmezden gelen ve ulus-devletin vazgeçilmezi olarak görülen yurttaşlığın sorun çözmede "biricik" olacağı yanlışlığına düşürmektedir. Ulus-devleti tehdit eden her türden farklılığın veya en azından azınlık kimliklerinin kaynağında yurttaşlık ekseninde oluşturulan birlikteliğin olduğu unutulmamalıdır.

Ulus-devletin karşılaştığı en ciddi sorunlardan biri, etnik çeşitlilikle demokrasinin temel ilkelerinin uzlaştırılmasıdır. Sorunun kaynağında ulus-devlet kurgusunun somut gerçeklikle uyuşmaması bulunmaktadır. Merkezileşme isteği, Aydınlanma düşüncesi ve İlerleme, farklılıkların olmadığı bir toplum modeli öngörmekteydi ve bu noktada yurttaşlık duygusu öngörülen modelin ana unsuru olmak durumundaydı. Ancak, aynı model kendi içinde yurttaşlık eksenli konsensüsü sorgulayan bir "başkasılık" duygusunu da barındırmaktadır (ÜSTEL, 1999: 16). Bütün sosyal gruplar, kendi özel kimlikleri, doğal ve kültürel farklılıklarıyla insan türünü eşit derecede temsil ediyorlarsa da, bir grup diğer gruplarla kurduğu ilişkiler sonucunda farklılığının bilincine varmakta ve grup birliği öne çıkarılmaktadır. Bu yönde bir birliğin, çoğunluk kültürü karşıtlığı temelinde oluşturulmasının sonuçlarından biri de azınlık olarak konumlanmaktır (TONIATTI, 1995: 201). Üstelik, toplumların oluşum süreçlerinde "ben ve öteki", "yerli ve yabancı", "çoğunluk ve azınlık" benzeri kategoriler yaratılmakta, plüralist bir toplum modeli ile farklılıkların ancak kendi özgün ortamlarında hayatta kalabileceğini savunan iki ayrı yaklaşım söz konusu olmaktadır (HECKMAN, 1995: 82-83). Ancak, her iki

yaklaşımın pratiğe aktarılması noktasında doğurabilecekleri sonuçlar açısından benzerlikleri vardır. Çoğulcu bir siyasal ve toplumsal örgütlenme için asgari düzeyde de olsa belirlenmesi zorunlu olan üst normlar, asimile olma endişesi ile farklı kimliklerin kendi içine kapanmalarını doğurabilmektedir. Öbür yandan, kendi özgün ortamlarında hayatta kalma mücadelesi, grup kimliğinin her zaman öne çıkmasını sağlamakta ve bu durum, özellikle çok sayıda etnik topluluk barındıran ülkelerde, toplumsal konsensüsün sağlanmasını güçleştirmektedir. Dolayısıyla farklılıklar, ulus-devlet modeli içinde ve liberal özgürlük pratikleriyle önemsizleşmemekte, hatta daha çok öne çıkarılmaktadır.

Bu durum, "kimlik" kavramı eksenli çok temel ve Aydınlanma düşüncesinden itibaren varolan bir tartışmaya işaret etmektedir. "Evrenselci akım"ın, en genel ifadesiyle, tek biçimli toplum öngörüsünün karşısında "farkçı akım", küçük grupları öne çıkaran ve global insanlığın reddini içeren bir düşünceyle ortaya çıktı (BİLGİN, 1994:11). Evrensel olanın reddinin, ulus-devlet örgütlenmesi çerçevesinde tezahürü üst kimlik normlarına duyulan tepki oldu. Bu şekilde, siyasal olarak örgütlenmemiş olan etnik gruplar, "ulus"tan ayrı oldukları kolayca fark edilebilen (SCHNAPPER, 1995: 33) alt kimlikler olarak konumlandılar.

Bu noktada temel sorun, hak paylaşımının ve/veya dağıtımının ne şekilde olacağıdır. Ancak, "farklılık" kavramı odaklı çok geniş bir değerlendirmeye gitmektense, belki de en çok farklı olan ve uluslararası düzeyde korunmaları için uzun yıllardır çaba harcanan azınlıklar üzerinde durmak, metodolojik bir kolaylık sağlayacaktır. Bu yönde bir tercih kolaycılığa yönelme olarak algılanmamalıdır. Çünkü, azınlık olanın belirlenmesi diğer birçok farklılık kategorilerinin konumlanmasını kolaylaştıracaktır. Üstelik, bu yönde bir belirleme hem çok zordur, hem de bu zorluğun bir uzantısı olarak devletler açısından dışsal ve içsel çok sayıda soruna işaret etmektedir.

Azınlık Kavramı

"Azınlık" kavramı, yurttaşlığa yüklenen anlamla doğrudan bağlantılı olarak farklılaştı. Kavram sadece etnik, dinsel ve kültürel topluluklar açısından değil, özürlüleri, kadınları, eşcinselleri, yabancı işçileri vb.lerini de içine alacak şekilde geniş bir boyutta ele alınmaya başlandı. Bunun temel nedenlerinden biri, ulus-devletin "biz"i içine hapsedilen kimlik tepkileriydi (ÜSTEL, 1999: 37). Bunun yanında, tarihsel süreç içinde azınlık, uluslararası ilişkiler bağlamında giderek önemi artan, hukuki ve sosyo-politik açıdan farklı anlamlar yüklenen bir kavram halini almıştır. Anlam farklılaşması hem hukuki ve siyasi metinlerde, hem de teorik çalışmalarda görülür olmuştur (GÜLER, 2002: 1).

Azınlık kavramının içini doldurabilmek için sayı, yerlilik, etnik menşee, dilsel menşee, dinsel kimlik, cinsel tercih, renk, göçmenlik, doğum yeri, cins/tür, yurttaşlık vb çok sayıda kriterden faydalanmak mümkündür (TENDRE, 2000: 578). Ancak, bu unsurların hiçbiri tek başına azınlığı tanımlamak için yeterli değildir. Örneğin irki vurgu, zulme uğramış bir grubu ve genelde beyaz olmaları ima ettiği noktada doğru bir değerlendirmenin yapılmasını zorlaştırılmaktadır. Üstelik, ırk temelli bir baskının söz konusu olduğu durumlarda nüfus içinde bir sayısal azınlık olma ilişkisinin kurulması yanlıştır (STEWART, 2002: 1). Zira, sayısal olarak küçük, fakat gücü yüksek olan grupların bir ülkede egemen (dominant) pozisyonda buldukları örneklere rastlamak mümkündür (TENDRE, 2000: 577). Dolayısıyla, azınlığın tanımlanması girişimlerinde birçok unsurun bir arada ele alınmasına önem verilmektedir.

Francesco Capotorti tarafından 1978 yılında yapılan azınlık tanımı genel bir çerçeve oluşturmuştur. Buna göre azınlık, "bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, - o devletin vatandaşı olan - üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa dayanışma duygusu gösteren bir grup" olarak tanımlanmaktadır (ÇAVUŞOĞLU, 1999: 25).¹

Sayısal boyut bir yönüyle grup amaçlarına ulaşmada yeterliliği ima etmekte, bir yönüyle de çoğunluğa yakın bir miktara ulaşılmamasını öngörmektedir. Egemen konumda olmayan ve gelenek, kültür, dil ve dinlerini korumaya dönük olarak ciddi bir grup bilincine sahip olan topluluğun azınlık olabilmesi için yaşadıkları devletin uyrukluğunda bulunmaları gerekmektedir. Azınlığı "yabancı"dan ayıran en önemli unsur da budur (GÜLER, 2002: 1). Örneğin, başka bir ülkenin yurttaşı olan işçiler azınlık değil, yabancı statüsündedirler (ORAN, 1991: 42).

Buldukları ülkenin yurttaşı olmaları halinde azınlık olabilen toplulukların sadakati de önemli bir unsurdur. Zira, başka bir devlet kurma yönündeki istek ve eylemler içinde olan bir topluluğun azınlık olarak kabul görmesi mümkün değildir. Yanı sıra, azınlık bilinci önemli bir öznel ölçüt durumundadır. Farklılığın farkında olunmalı ve bunu sürdürme yönündeki istek canlı tutulmalı ve çoğunluk da bu eğilimi algılayıp ona göre davranmalıdır. Bir

¹ Bu tanımın çok uluslu bir devlet açısından daha açık hale geldiği söylenebilir. Zira, her farklı nüfus topluluğu içinde ifade edilen kriterlere uyduğu sürece azınlık olarak nitelenebilir. Ancak, bu yönde bir nitelemenin çokkültürcü (multiculturalist) bir yaklaşımla yakından ilişkisi vardır. Kristin Henrard, "Education and Multiculturalism: the Contribution of Minority Rights," *International Journal on Minority and Group Rights*, No: 7, 2000, s. 393.

başka ifadeyle, "baskı" yoksa azınlık kavramından söz etmek güçleşmektedir (ORAN, 1991: 42).

F. Capotorti'nin tanımı uluslararası örgütlerce de kısmen benimsenmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) azınlıkların tanımlanmasında objektif ölçütler olarak dil, din, kültür, nüfusun geri kalanından sayısal olarak daha az olma ve egemen konumda bulunmamayı, sübjektif ölçütler olarak da kültür, gelenek, dil ve dinin korunması yönündeki istekliliği / bilinci dikkate almaktadırlar. Ancak her iki organizasyon, azınlığın tanımlanmasında temel alınacak ölçütler açısından bir uzlaşmaya varmış olmalarına rağmen, ulusal ve etnik azınlıkların karakteristiklerinin belirlenebilmesine yönelik bir ayrıma gitmemektedirler. Üstelik azınlıklar arasında herhangi bir farkın olmadığı düşünülmektedir (GIRASOLI, 1995: 88). Yanı sıra, F. Capotorti'nin önerdiği tanımdan farklı olarak azınlık kavramı daha geniş bir boyutta ele alınmaktadır. Örneğin BM, göçmen işçileri ve bir ülkede geçici olarak yerleşen insan gruplarını da azınlık statüsünde değerlendirmektedir (MINORITIES..., 2002: 1).

BM'nin yabancı daimi yerleşikleri azınlık statüsünde değerlendirmesi Japon Hükümeti'nin uyruk olamayan bütün yabancı yerleşiklerin Yabancı Kayıt Belgesi taşıması zorunluluğunu uygulamaya koymasıyla açıkça ifade edildi. BM İnsan Hakları Komisyonu, belge taşıma zorunluluğunun sosyal gruplara yönelik ayrımcı politikaların varlığına işaret ettiğini belirtmekte ve azınlık kavramı açısından belli bir sınır öngörmeyen *BM Antlaşması* dikkate alındığında, yabancı yerleşiklerin de azınlık olarak kabul edilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır (A COUNTER..., 2002: 1).

Benzer şekilde Çingenerler (Gypsies) de BM tarafından azınlık olarak kabul edilmektedir. Gezici topluluklar olarak bilinen Çingenerlerin büyük bir bölümü yerleşik bir yaşama geçmiş olmalarına rağmen, her an buldukları bölgeleri terk edebilecek tarihsel bir alışkanlıklarının olması, uyrukluکلarı konusunda ciddi düzenlemelerin yapılmasını zorlaştırmaktadır (FOREIGN AFFAIRS, 2002: 146). Çingenerler yurttaş olmasalar bile BM tarafından etnik bir grup olarak kabul edilmekte ve bir etnik grubun her zaman bir azınlık grup olarak değerlendirilmesi gereği üzerinde durulmaktadır (UNITED NATIONS, 1996: 1).

BM tarafından azınlık kavramının geniş bir şekilde yorumlanması, azınlıkların yurttaş olma gerekliliğini dışarıda bırakmaktadır. Bu durum, önemli derecede bir kavram karışıklığına yol açmaktadır. Buna rağmen BM, azınlık kavramının belirlenmesinin radikal bir sorun haline geldiğini kabul etmekte ve Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonunun 1999 tarihli raporuna göre de azınlıkları özel kültürel, dilsel ve

diğer özellikleriyle yabancı devletler tarafından bölünen bir ulusun parçaları olarak tanımlamaktadır (UNITED NATIONS, 1999: 1).

Son tanım ulusal azınlıkları ima etmektedir. Bu da yeni bir sorunun incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Ulusal Azınlık - Etnik Azınlık Ayrımı Sorunu

Avrupa Konseyinin ulusal azınlık (national minority) tanımı yukarıda ifade edilen objektif ve sübjektif ölçütleri temel almaktadır (THORNBERRY, 1994: 19). Dolayısıyla bütün farklı azınlık gruplarının "ulusal azınlık" kavramı içinde değerlendirilmesine yönelik bir eğilim söz konusu olmaktadır. Bu yaklaşım Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Birleşmiş Milletler tarafından da benimsenmekte, Strasbourg'un sürekli yargı yetkili organları da aynı doğrultuda karar almaktadır.²

Uluslararası hukuk çerçevesinde ortaya konan bu toptancı yaklaşımın ciddi sakıncaları olmaktadır. Ulusal veya etnik açıdan azınlık kavramının belirlenmesinin farklı siyasal sonuçları vardır. Bu bağlamda, teori ile uluslararası hukuk açısından azınlık kavramının nitelenmesi ve sınıflandırılması noktasında önemli derecede farklılık bulunmaktadır.

İnsanları birbirlerine bağlayan çok sayıda benzerlikten bahsetmek mümkündür: Dil, din, ırk, meslek, cinsiyet, yaş, sosyal sınıf, yaşam tarzı, cinsel tercih vb. Bu kriterler aynı zamanda etnik kimliğin de ifadesidir (WARDHAUGH, 1987: 43; Aydın, 1995: 51). Ancak, bir grubu etnik bir grup olarak nitelendirebilmek için, birleştirici unsur olarak kabul edilen benzerliğin bilincine varılması ve bu yönde bir bilincin oluştuğuna dair "diğerleri"nin de kabulü gerekir. Dolayısıyla, komşu gruplardan veya kendilerini çevreleyen genel topluluktan farklı olarak ortak bir din, dil, soy, gelenek, coğrafi köken ve tarihe sahip bireylerin birlikteliği sonucu oluşan etnik grup (SINGH, 1999: 190), kamusal veya özel alanda, kendi içinde veya diğerlerinin huzurunda farklılığını açığa vurmalıdır (POTIER, 2001: 7). Bu farklılığın ve farklılık eksenli birlikteliğin mutlaka siyasal bir ifadesinin olması gerekmektedir (SCHNAPPER, 1995: 34).

Bir etnik grubun her koşulda azınlık olarak kabul edilmesi doğru değildir. Genellikle, egemen unsurla çatışma halinde olan bir etnik grup azınlık kategorisini benimseyebilmektedir (WARDHAUGH, 1987: 46). Bir başka açıdan, hakim unsur olan bir etnik grubun azınlık olarak değerlendirilmesi

2 Örnek karar için bkz; Cyprus v Turkey, App. No. 25781 / 94, European Commission of Human Rights, adopted on 4 June 1999.

mümkün değildir (CONNOR, 1994: 43). Dolayısıyla sosyal / siyasi dezavantaj ve egemen unsurun ayrımcı politikalarına maruz kalınarak paylaşılan tecrübeler dil, din, kültür, tarih vb. ortak unsurlarla birleşen bireylerin azınlık olarak nitelenmesinde belirleyici olmaktadır (HUTNIK, 1991: 21).

Bu bağlamda etnik azınlık (ethnic minority) genelde, kimlik vurgusu ve aynı bölgede uzun süredir yaşama özellikleriyle tanımlanmaktadır (GIRASOLI, 1995: 102). Bu tanımın içine göçmen toplulukların (immigrant groups)³ ve yerli halkların (indigenous peoples) dahil edilmesi mümkündür (REX, 1996: 89). Zira, göçmen topluluklarda mevcut olan dayanışma hissi etnik azınlığın temel özelliği olan kimlik vurgusunu öne çıkarabilmektedir (SİNGH, 1999: 187). Aynı vurgunun bulunuyor olması halinde, uzun süredir bir bölgede yerleşik halde bulunan yerli halkların⁴ da bir etnik azınlık teşkil etmeleri mümkün olabilmektedir (ARSAVA, 1993: 62-64).

Bu noktada ifade edilmesi gereken, etnik azınlık kavramının oldukça geniş bir çerçevede ele alınabileceğidir. Çünkü etniklik (ethnicite) ve etnik grup tanımlamasında temel alınacak ölçütler çok sayıda olabilmektedir. Aynı ölçütlerle ulusal azınlığın da tanımlanması mümkündür. Zira, farklılık temelli bir bilinç ulusal azınlıklar için de söz konusudur. Ancak, ulusal azınlıkları etnik azınlıklardan ayıran önemli bir farkın dikkate alınması zorunluluğu vardır.

Ulusal azınlıklar, "köklü tarihsel ve kültürel" farklılığa sahiptirler ve "güçlü bir toprak temeline" dayanmaktadırlar. Tarihsel olaylar nedeniyle "sınırın yanlış tarafında" kalmışlardır. Bu durumda ulusal azınlıklar için önerilebilecek üç seçenek vardır: Sınırların değiştirilmesi, göç ve yerel özerklik (WALZER, 1992: 63). Ancak, bu seçeneklerin aynı bölgede yaşayan azınlıklar açısından geçerli olabileceği dikkatten kaçmamalıdır. Bir ulusal azınlığın üyeleri bir bölgede toplu halde bulunabilecekleri gibi, çok dağınık bir halde de olabilirler. Bu nedenle aynı bölgede yaşama, ulusal azınlığın tanımlanmasında mutlaka temel alınması gereken bir kriter değildir. Önemli olan farklı bir ulusal kimliğin varlığıdır.

3 Misafir işçiler göçmen statüsünde değerlendirilmemektedir. Buna rağmen, etnik azınlık statüsünde haklara sahip olmaları gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bkz; Isabella Pommereau, "World Minorityrights Win in Germany," *Christian Science Monitor*, Vol. 93, Issue 300, 30 January 2002, s. 8.

4 Yerli halklar, bugünün egemen nüfusu gelmeden önce ülkenin içinde veya bir bölgesinde yaşayan topluluklar olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, egemen nüfusla farklı etnik özelliklere sahip olmaktadır. Buna rağmen yerli halkların çoğu azınlık olarak nitelenmek istememektedirler. "Minorities and Indigenous Peoples," <http://www.ykliitto.fi/ourcomhr/26minor.html> (02.03.2002).

Farklı ulusal kimliğin var olan bir devletle de ilişkilendirilmesi zorunlu değildir. Zira, hiç devlet oluşturamamış grupların da ulusal azınlık kategorisinde değerlendirilmesi mümkündür.⁵ Bu değerlendirme, ulusal azınlık ile etnik azınlık arasındaki temel farka da işaret etmektedir.

Etnik azınlıklar açısından öne çıkan kimlik vurgusu, ulusal azınlıklar söz konusu olduğunda ulusallık boyutu kazanmaktadır (GIRASOLI, 1995: 103). Bunun uzantısında birtakım siyasal taleplerin veya projelerin varlığı kaçınılmaz hale gelebilmektedir. Bu noktada, grubun kendini tanımlama biçimi de önemli olmaktadır. Zira ulus bilinci ve tanımlaması siyasal projelerin varlığını güçlendirmektedir (HECKMAN, 1995: 84). Bu da, azınlıkların, veya birçok uluslararası organizasyonun bütün azınlıkları içine alacak şekilde kullandıkları biçimiyle ulusal azınlıkların, haklarının ne olacağı sorununun tartışılmasını gerekli kılmaktadır.

Azınlıkların Hakları

Demokratik devletin temel esaslarından biri olarak kabul edilen "eşitlik ilkesi" dil, din, ırk vb. herhangi bir ayırım gözetilmeden bütün bireylerin "birinci sınıf" yurttaş olarak muamele görmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, demokratik bir devlet modeli içinde azınlık anlayışına yer vermenin gereksiz olduğunu ileri sürmek mümkündür (KONGAR, 2002: 1). Ancak, gerçek eşitliğin tesisi, azınlıkların farklı / özgün kimliklerinin korunması ile mümkün olabilmektedir. Bu da, demokratik toplumun bir gereği olan eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı yanında "pozitif ayrımcılık" ilkesini zorunlu kılmaktadır (ÇAVUŞOĞLU, 1999: 67).

Bu noktada, devletin görevlerinin negatif veya pozitif anlamda belirlenmesinin çok farklı sonuçları olacağı söylenebilir. Daha açık bir ifadeyle, devlet, müdahale etmeksizin sivil toplum örgütlenmelerine geniş bir hareket serbestisi tanıyabileceği gibi, pozitif manada bir destek de verebilir. İlkinde azınlıklar, bir arada tutan bağlarını güçlendirme konusunda özgür kılınsalar da, zamanla, sahip olunan farklılıkların yitirilmesi riskiyle karşı karşıya kalabilmektedirler. Hakim topluluğun temel değerleriyle sürekli çatışma halinde olmak, farklılığın korunmasını güçleştirmektedir. Dolayısıyla,

5 Baskılar ve Katalanlar örneğinde olduğu gibi. Bkz; Arsava, a.g.e., s. 59. Bir başka örnek de, Birleşmiş Milletlerin, Kürt devletinin mevcudiyetini reddeden devletlerin egemenliği altında bulunduğunu ifade ettiği Kürtleri Kürt ulusu veya Kürt ulusal azınlığı olarak nitelemesidir. Bkz: "The Concept of Minority," United Nations Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, Distr. General, E / CN. 4 / sub.2 / 1999 / NGO / 11, 28 June 1999.

azınlık kimliğinin devlet tarafından korunması ve desteklenmesi gerekmektedir.

İnsan hakları üzerine yapılmış antlaşmaların birçoğunda azınlık hakları ayrımcılığın yasaklanmasıyla ilişkilendirilmektedir. Buna ek olarak özellikle son yıllarda yapılan düzenlemeler çerçevesinde pozitif ayrımcılığın öne çıkarılmasının, bir başka ifadeyle azınlıklara özel hizmetlerin ve ayrıcalıkların sunulmasının, resmi dil dışında herhangi bir dile eğitim hakkı türünden pratik zorunluluklardan kaynaklandığı yönünde bir görüşün hakim olmasıyla yakından bağlantısı vardır (MINORITIES..., 2002: 1). Veya liberal demokrasilerin çoğunluk prensibi, sürekli olarak görmezden gelinen azınlık tercih ve istekleri riskini taşımaktadır. Devlet ve özel bir kültür arasındaki kaçınılmaz ilişki (örneğin kamu hizmetleri için bir dil seçimi), azınlık kimliğinin zarar görmesine neden olabilmekte, eşit olmayan koşulların telafisi için de azınlık hakları öne çıkabilmektedir (THE CONCEPT..., 2002: 1). Dolayısıyla, özgün bir kimliğin çağdaş liberal demokrasilerin içinde korunamayacağı endişesi, "ayırılma"ya kadar varabilecek ciddi tehditler barındırmaktadır (SPINNER, 1994: 156).

Sorunun diğer boyutunda "liberal toplumu bir arada tutan ortak yurttaş kimliği" duygusunun zayıflayacağı kaygısı bulunmaktadır. Kimlik farklılığının vurgulanması ve siyasallaşması durumlarında toplumsal bütünlüğün bozulması mümkündür (KYMLICKA, 1998: 265) veya liberal eşitliği bozmaksızın "özel haklar" verme çabası, içinden çıkılması güç bir problem haline alabilmektedir (SINGH, 1999: 192). Buna rağmen azınlık haklarına yönelik uluslararası düzeyde çok sayıda düzenleme yer almakta, konuya ilgi her geçen gün biraz daha artmaktadır. Azınlıkların uluslararası teminat altına alınması çabası, farklı grup kategorilerinin de azınlık statüsüne kabul edilebilmek için gayret göstermelerine neden olmaktadır (WHY IS..., 2002: 1).

Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı

Azınlıkların, uluslararası düzeyde bir hukuksal düzenlemeye konu olması 1966 tarihli Birleşmiş Milletler *Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesinin* 27. maddesi ile olmuştur (THORNBERRY, 1994: 15) Ancak, azınlıkların korunması gereğine dönük düzenlemelerin oldukça eski olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, 1648 tarihli Westphalia Antlaşması ile başlayan düzenlemeler Birinci Dünya Savaşına kadar önemli aşama kaydedilmesini sağlamıştır. Savaş yıllarına kadar yapılan düzenlemelerin temel özelliği farklı dine mensup olanların korunması isteğidir (ARSAVA, 1993: 8). Savaş sonrası ise, azınlıkların, üzerinde yaşadıkları devletin yurttaşlığını kazanmaları, siyasi ve medeni haklarda eşitliğe kavuşmaları (ÇELİKEL, 1998:

22), farklılıklarını korumaya dönük haklar elde etmeleri mümkün olabilmiştir (ALSAN, 1947: 159).

Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan antlaşmalar çerçevesinde, farklı etnik özelliklere sahip olan bireylerin azınlık olarak kabul edilmesi ve bunların özelliklerini kaybetmelerinin engellenmesi, hatta bu özelliklerini geliştirmelerinin sağlanması amacı temel alındı. Ancak, farklı oldukları vurgulanan azınlıkların ismen belirtilmesi antlaşmaların çoğunda yer almadı. Polonya ile yapılan antlaşmada Yahudiler, Çekoslovakya ile yapılan antlaşmada Ruthenler, Romanya ile yapılan antlaşmada da Szekler ve Sachsenlerin belirtilmiş olması istisna teşkil etti. Yanı sıra, antlaşmalarda etnik, din ve dil azınlıkları kavramı kullanılmış olmasına rağmen, ulusal azınlık kavramı hiçbir şekilde ifade edilmedi. (ARSAVA, 1993: 13). Dolayısıyla, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemde etnik, din ve dil azınlıklarına değinilmiş olmasına rağmen, ulusal azınlık nitelemesinin kullanılmaması nedeniyle herhangi bir anlam karışıklığı olmamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası düzenlemelerde ise tam tersi bir durum söz konusudur. Sorunun kaynağında Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Avrupa Birliğinin konuya yaklaşımı vardır. Söz konusu kuruluşların azınlıklarla ilgili düzenlemeleri ve yaklaşımları ulusal azınlık-etnik azınlık ayırımını ortaya koyar nitelikte değildir.

Birleşmiş Milletler Düzenlemelerinde Azınlık Tanımı

26 Haziran 1945 tarihli *Birleşmiş Milletler Antlaşmasının* (TBMMİHK, 2001: 3-30) 1. maddesinde "ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde işbirliği" öngörülmektedir. Her ne kadar azınlıklardan söz edilmese de, ayrımcılık yasağının getirilmesiyle farklı kimliklerin korunması gereği dolaylı olarak ifade edilmektedir (ARSAVA, 1993: 83). Benzer şekilde 10 Aralık 1948 tarihli *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin* (GÜNDÜZ, 1994: 182-185) 2. maddesinde de ayrımcılık yasağından bahsedilmekte, Birleşmiş Milletler Antlaşmasından farklı olarak ayrımcı özellikler arasına renk ve ulusal menşe dahil edilmektedir. Dolayısıyla her iki düzenleme de açık bir şekilde azınlıklara yönelik hükümler içermemektedir (ARSAVA, 1993: 83-84).

9 Aralık 1948 tarihli *Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşmede* de azınlık kavramına yer verilmemektedir. Ancak Sözleşmenin 2. maddesinde yer alan "ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu,

kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen fiiller"⁶ yasaklanmasına yönelik ifadenin azınlıklarla da ilişkilendirilmesi mümkündür. Buna rağmen Soykırım Sözleşmesi, sadece grup haklarına yer vermesi, grubun yok edilmesi kastı veya niyetinin belirlenmesi koşulunu öngörmesi⁷ nedeniyle Birleşmiş Milletler Antlaşması ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisinden farklıdır. Bu farklılık Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi açısından da söz konusudur (ARSAVA, 1993: 85). 1966 tarihli Sözleşmenin 27. maddesine göre "etnik, dinsel azınlıkların veya dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının öteki üyeleriyle birlikte kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme veya kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılamayacaklardır." (GÜNDÜZ, 1994: 202).

20 Aralık 1993'te ilan edilen *Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri*'nin (DECLARATION..., 2001: 1) 1. maddesinde "devletler, kendi ülkeleri üzerindeki azınlıkların varlığını ve ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel kimliklerini korur ve bu kimlikleri geliştirmeleri için gerekli şartların oluşmasını teşvik eder" denilmektedir. (TBMMİHİK, 2001: 211).

Yukarıda ifade edilen temel düzenlemeler doğrultusunda Birleşmiş Milletler, ayrımcılıkla mücadele ve bu bağlamda kolluk güçlerinin uygulamaları ve adalet mekanizmasının işleyişi, devlet eğitim sisteminin fırsatlarından yararlanma, ırksal şiddet, kamu hizmetlerinde ve ekonomik yaşamdaki adaletsizlikler üzerinde durmakta ve bu konularla ilgili sorunların yaşandığı devletlerden bilgi talep edilmektedir (UNITED NATIONS, 2001: 1). Bu talebe konu olan azınlıklar özel kültürel, dilsel ve diğer özellikleriyle yabancı devletler tarafından bölünen bir ulusun parçaları olarak tanımlanmaktadır (UNITED NATIONS, 1999: 1). Böylece, bütün azınlık kategorileri ulusal azınlık kavramı içinde değerlendirilmektedir.

6 Bu fiiller: a)Gruba mensup olanların öldürülmesi, b)Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi, c)Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracak hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek, d)Grup içinde doğumları engellemek, e)Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek. Bkz; *Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgeleri*, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Yayınları, Ankara, 2001, s. 33-34.

7 Soykırım Sözleşmesi dinsel, ırksal, etnik veya ulusal bir grubun ortadan kaldırılmasını yasaklayıcı hükümler içermekte ve bu bağlamda bir suçun oluşması için mutlaka açık bir "niyet" in varlığını gerekli bulmaktadır. Konu ile ilgili yapılan bütün akademik çalışmalarda "niyet" unsuru ön planda tutulmaktadır. Örnek için bkz; (LEMKIN, 1947: 147; RATNER / ABRAMS, 1997: 27; HAWK, 1988: 137; LUBET, 1989: 324).

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Düzenlemelerinde Azınlık Tanımı

AGİT' in 1 Ağustos 1975 tarihli *Sonuç Bildirgesi* (*Helsinki Nihai Senedi*)nde, ülkelerinde ulusal azınlıklar barındıran katılımcı devletlerden, bu azınlıklara mensup bireylerin yasa önünde eşit haklarına saygı göstermeleri ve temel özgürlüklerden yararlanmaları için tam fırsat tanımları istenmektedir (TBMMİHK, 2001: 444). Ancak Nihai Senette ulusal azınlıklar kavramını tanımlamaya yönelik herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Buna rağmen, ulusal azınlıklar barındıran devletlerin olumlu yöndeki çabalarının öne çıkarılması açısından önemli bir düzenlemedir.

Nihai Senedi önemli kılan bir diğer düzenlemesi de "Kendi Kaderini Tayin" Hakkı konusundaki hükmüdür. Buna göre katılımcı devletlerden, halkların eşit haklarına ve kaderlerini kendilerinin tayin etmeleri hakkına saygı göstermeleri istenmektedir.⁸ Bu çerçevede halkların iç ya da dış siyasi statülerini özgürce belirleme haklarının olduğu ifade edilmektedir (GÜNDÜZ, 1994: 552). Ancak bu hakkın, halklara tanınmış olması ve "halk" kavramının tanımlanmasında genel kabul gören bir görüşe ulaşılabilmesi nedeniyle, self-determinasyon hakkının azınlık hakları içinde yer almadığı konusunda genel bir kanaat bulunmaktadır. Yanı sıra, uluslararası belgelerde self-determinasyon hakkının azınlık haklarıyla aynı maddelerde düzenlenmiyor oluşu da bu kanıyı güçlendirmektedir (ÇAVUŞOĞLU, 1999: 47). Üstelik AGİT'e göre kendi kaderini dışarıdan tayin hakkı ayrılma ile sonuçlanabilmekte ve bu durum ülkelerin toprak bütünlüğüne saygının ihlali anlamına gelmektedir.⁹ Yanı sıra, söz konusu hakkın içsel boyutu da benzer riskler taşımaktadır. Zira, bir halka herhangi bir dış baskı olmadan istediği yönetim biçimini seçme hakkı tanınması (PAZARCI, 1996:8), özerklik taleplerinin önünü açabilmektedir. Dolayısıyla self-determinasyon hakkının sömürge yönetiminde yaşayan, İkinci Dünya Savaşı sonrası bir devletin işgali altına giren ve bir federasyon bünyesinde olup anayasal ayrılma hakkı talep eden halklar tarafından kullanılabilmesi ileri sürülmektedir (ÇAVUŞOĞLU, 1999: 46). Bu nedenle azınlıkların self-determinasyon hakkı bulunmamaktadır.

8 Benzer bir düzenleme de Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 1. maddesinde mevcuttur. Maddeye göre, "bütün haklar kendi kaderlerini tayin hakkına sahiptir" ve "bu hak vasıtasıyla halklar kendi siyasal statülerini serbestçe tayin edebilir ve ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini serbestçe sürdürebilirler." Bkz; Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgeleri, a.g.e., s. 54.

9 AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği görevinde bulunan Max Van Der Stoel ile Cengiz Aktar arasında yapılan görüşme; *Milliyet*, 20 Kasım 1999.

AGİT çerçevesinde azınlıkların hakları en geniş biçimiyle Haziran 1990 tarihli *Kopenhag Belgesinde* düzenlenmiştir. Belgenin azınlıklarla ilgili bölümü 11 maddeden oluşmakta ve çok sayıda yeni düzenlemeler öngörmektedir. Bu yeniliklerden biri 32. maddede belirtildiği gibi "ulusal bir azınlığa mensubiyet, bir insanın kendi kararına bağlı olan şahsi işidir ve böyle bir karar onun herhangi bir zarara uğramasına neden olmaz" şeklindedir (ARSAVA, 1993: 96). Bu madde, bir bireyin azınlık veya çoğunluk içine dahil olmasını veya bir başka ifadeyle asimile olmayı istemesi veya istememesini bireysel bir tercih olarak kabul etmektedir. Eğer birey, tercihini ulusal azınlığa mensubiyet yönünde kullanırsa, Belgenin ilerleyen maddelerinde ifade edilen haklara sahip olabilmektedir.

Ulusal azınlıklar için özerk yönetimlerin teşkili Kopenhag Belgesinin en önemli hükümlerinden biri olarak kabul edilebilir. Zira, ulusal azınlıkların muhtemel siyasal talepleriyle de örtüşebilecek bu hakkın ileri aşamasında ulus-devletleşme süreci kaçınılmaz hale gelebilir. Bu nedenle Belgede ilgili devletin iç politikası gerekleri öne çıkarılmaktadır.

Kısa bir süre sonra imzalanan(21 Kasım 1990) *Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartında* ulusal azınlıklar toplumların hayatına zengin katkıları olan ve bu nedenle durumlarının "iyileştirilmesi" yolunda çaba harcanması gereken kültürel değerler olarak kabul edilmektedir. Ve bu "iyileştirme", "ulusal azınlıklarla ilgili sorunların ancak demokratik bir çerçevede tatminkar olarak" çözümlenebilmesiyle mümkün olabilecektir (HAK, 1993: 112).

Paris Şartı'nın öngörüsüyle Temmuz 1991'de Cenevre'de yapılan toplantının sonucunda ortaya çıkan raporda ulusal azınlık sorunlarının çözümlenmesinde demokratik çerçevenin gerekliliği yanında, ve buna bağlı olarak, bağımsız yargı ve hukukun üstünlüğüne dayalı yönetimlerin önemi vurgulanmaktadır. Bunun yanında, Raporu ilginç kılan "bütün etnik, kültürel, dilsel ve dinsel ayrılıkların zaruri olarak ulusal azınlıkların yaratılmasına yol açmayacağı" (GÜNDÜZ, 1994: 589-595) şeklinde bir ifadenin bulunuyor olmasıdır. İfade edilen türden ayrılıkların ulusal azınlık kategorisi içinde değerlendirilebilmesi için gerekli ölçütler belli değildir. Bir başka açıdan, bu yönde bir belirlemenin ilgili devlete veya Kopenhag Belgesinde ifade edildiği gibi bireysel tercihlere bağlı olacağı konusu net değildir. Yanı sıra Belgede etnik, kültürel, dilsel ve dinsel ayrılıkların sadece ulusal azınlık statüsüne geçişi öngörülmekte ve bu türden farklılıkların bir etnik azınlık kategorisi oluşturabileceği ifade edilmemektedir. Dolayısıyla ulusal azınlık kategorisi tek seçenek

gibi sunulmaktadır. AGİT bünyesinde yapılan bütün düzenlemelerde¹⁰ azınlıklar, ulusal azınlık olarak nitelenmektedir. Hatta azınlık sorunları ile ilgili AGİT biriminin adı Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliğidir.

Avrupa Birliğinin Azınlıklar Görüşü

Azınlık hakları kavramı AB hukukunda özel bir yere sahip değildir. Bunun temel nedeni bazı üye devletlerin ülke bütünlüğünü öne çıkarmalarıdır. Dolayısıyla özel azınlık düzenlemelerinden daha çok vurgulanan ulusal birliktir. Böyle olmakla birlikte, uluslararası antlaşmalara göre insan haklarının korunması konusunda üye devletlerin işbirliği yapması ve bazı azınlık hakları da reddedilmemektedir. Örneğin Amsterdam Antlaşmasında etnik ve ırksal ayrımcılıkla mücadele ve kültürel çeşitliliğin desteklenmesi öngörülmektedir. Yanı sıra Antlaşma ile, AGİT'in düzenlemeleri ve BM Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Deklarasyonu kabul edilmektedir. Ancak bu kabul daha çok, özellikle Avrupa seviyesinde istikrarı destekleme ve yeni demokrasilerde ve geçiş ülkelerinde demokratik gelişmeyi sürdürme politikasının bir parçası olarak gözükmektedir (HUMAN..., 2002: 1).

AB'nin azınlık hakları konusunda net olarak belirlenmiş bir hukuksal düzenlemesi olmamasına rağmen bazı tebliğ ve raporlarda konu üzerinde durulmaktadır. Örneğin Birlik Komisyonunun, Birlik Konseyi ve Parlamento-suna sunduğu tebliğde etnik ve ulusal azınlık haklarının öneminin tanınması ve güvenceye alınması vurgulanmaktadır (İZMİR BAROSU, 2002: 1).

Tebliğde dikkat çeken nokta AB'nin etnik ve ulusal azınlık ayrımına gitmiş olmasıdır. Her ne kadar bu ayrımın temel kriterleri üzerinde durulmuyorsa da bazı raporlarda ismen sınıflandırma yapılmaktadır. Arnavutluk için hazırlanan rapor buna bir örnektir. Raporda Rum ve Slav-Makedon kökenli yurttaşlar ulusal azınlık, Montenegrin ve Vlach kökenli yurttaşlar da etnik azınlık olarak nitelenmektedir (CEC, 2001: 1).

Azınlık Tanımındaki Belirsizliğin Sonuçları

Uluslararası hukuk açısından etnik azınlık ve ulusal azınlık tanımlarının yapılmış olduğunu söylemek mümkün değildir. Yanı sıra azınlıklar, uluslararası belgelerde çoğu zaman sadece ulusal azınlık olarak nitelenmektedirler. Uluslararası sözleşmelerde etnik azınlık ve ulusal azınlık arasında bir

10 1991 Moskova Belgesi, 1992 Helsinki Belgesi ve 1999 Avrupa Güvenlik Şartı tamamen Kopenhag Belgesi'ni esas almaktadırlar. Sözü edilen düzenlemeler için bkz; Uluslararası..., a.g.e., s. 466; ARSAVA, 1993: 103.

farkın bulunduğunun belirtilmiş olması bile sorunu çözmede yeterli olmamakta, çünkü bu fark hem açık bir şekilde ifade edilmemekte, hem de yasal bir tanımlama girişimi bulunmamaktadır. Dolayısıyla birçok devletin ulusal azınlık kavramını kabul etmeyişinin temel nedenlerinden biri bu belirsizliktir. Bir diğer neden de ulusal birliğin bozulacağı endişesidir (KARASIMEONOV, 2002: 1).

Bu endişe birçok devlet için söz konusudur. Fransa, ulusun bölünmezliği prensibine aykırılık teşkil edeceği düşüncesiyle azınlık kavramının ülke kanunlarında yer almasına izin vermemektedir. Yunanistan'da Makedonlar ve Türkler dinsel azınlıklar, Makedonya'da Bulgarlar ve Boşnaklar etnik azınlıklar olarak nitelenmekte, Bulgaristan'da Makedonlar azınlık olarak kabul edildiği halde hakları verilmemekte, Arnavutluk'ta Yunan ve Makedon azınlıkların hakları sadece ülkenin güney bölgelerinde uygulamaya konmaktadır (STATEMENT..., 2002: 1).

Devletler, taraf oldukları antlaşmalara bazı çekinceler de koymaktadırlar. Örneğin İngiltere ve Türkiye AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği vesayet alanının, bir organizasyon veya kişiyle ilişki içine girmeyi veya şiddete göz yummayı gerektirmeyeceğine dair hükümler koydurmuşlardır. Bunun temel nedeni Kuzey İrlanda'nın ve Kürtlerin sorun haline getirilmesini önlemektir (HEINTZE, 2000: 387)

Benzer yaklaşımların birçok ülkede de geçerli olduğu ifade edilmelidir. Azınlık kavramının tanımı ve azınlık türleri açısından teoride belirgin bir uzlaşımın varlığına rağmen, uluslararası hukukta konunun hala çok karışık olması devletlerin azınlıklara bakışı noktasındaki tereddütlerini, ulusal birlik kaygısı ile birlikte, haklı çikarmaktadır.

Kaynakça

- "A Counter Report by the Human Rights Association of Korean Residents in Japan" (2002), http://www.korea-np.co.jp/pk/069th_issue/98111108.htm.
- "Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious or Linguistic Minorities" (2001), http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_minori.htm.
- "Human Rights and the External Relations of the European Community: An Analysis of Doctrine and Practice" (2002), <http://www.ejil.org/journal/Vol9/No3/art2-03.html>.
- "Minorities and Indigenous People" (2002), <http://www.ykliitto.fi/ourcomhr/26minor.html>.
- "Statement at the OSCE on Unrecognized Minorities in Albania, Bulgaria, France, Greece, Macedonia, Slovenia and Turkey (24 October 2000)" (2002), <http://lists.partners-intl.net>.
- "The Concept of Minority Rights" (2002), <http://unimondo.org>
- "Why is it Important Whether or not a Group is Defined as a Minority According to International Law?" (2002), <http://terralingua.org/Questions/QwhyImportant.html>.

- (CEC) Commission of the European Communities (2001), "Report from the Commission to the Council," (Brussels).
- (HAK) Harp Akademileri Komutanlığı (1993), *Avrupa'nın Yeni Kimliği* (İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı).
- (TBMMHİK) Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu (2001), *Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgeleri* (Ankara).
- ALSAN, Zeki Mesud (1947), *Devletler Hukuku* (Ankara: Siyasal Bilgiler Okulu Yayını).
- ARSAVA, Ayşe Füsun (1993), *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları).
- AYDIN, Suavi (1995), "Etnik Bir Ad Olarak Türk Kavramının Sınırları ve Genişletilmesi Üzerine," *Birikim*, 1995/71 - 72: 50-64.
- BİLGİN, Nuri (1994), *Kimlik Sorunu* (İzmir: Ege Yayıncılık).
- CONNOR, Walker (1994), "A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group, is a ...," John HUTCHINSON, John / SMITH, Anthony D. (eds.), *Nationalism* (Oxford: Oxford University Press): 37-46.
- Cyprus v Turkey (1999), App. No. 25781 / 94, European Commission of Human Rights.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz (1999), *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları* (İstanbul: Bilim Yayınları).
- ÇELİKEL, Aysel (1998), *Yabancılar Hukuku* (İstanbul: Beta Yayınları, 8. Baskı).
- Foreign Affairs (2002), "Roma Rights, Roma Wrongs," 81/2: 1.
- GIRASOLI, Nicola (1995), *National Minorities: Who Are They?* (Budapest: Akademiai Kiado).
- GÜLER, Ali (2002), "Lozan'da Azınlıklar İle İlgili Oluşturulan Statü ve Bunun Türkiye'nin Millî Birlik ve Bütünlüğü Açısından Önemi," <http://www.eurasianet.org>.
- GÜNDÜZ, Aslan (1994), *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler* (İstanbul: Beta Yayınları, 2. baskı).
- HAWK, David (1988), "The Cambodian Genocide," CHARNY, Israel W. (ed.), *Genocide a Critical Bibliographic Review* (London: Mansell Publishing Ltd.): 137-154.
- HECKMAN, Lale Yalçın (1995), "Ulus, Millet, Azınlık, Etnik Grup ve Kültür Kavramları Üzerine," *Birikim*, 1995/71-72: 81-85.
- HEINTZE, Hans - Joachim (2000), "Minority Issues in Western Europe and the OSCE High Commissioner on National Minorities," *International Journal on Minority and Group Rights*, 2000/7: 381-392.
- HENRARD, Kristin (2000), "Education and Multiculturalism: the Contribution of Minority Rights," *International Journal on Minority and Group Rights*, 2000/7: 393-410.
- http://www.izmirbarosu.org.tr/ihm/avrupabirlig_bulten1.htm (07.03.2002).
- HUTNIK, Nimmi (1991), *Ethnic Minority Identity* (Oxford: Clarendon Press).
- KAMPELMAN, Max M. (1990), "The Miner's Canary and Minorityrights," *World Affairs*, 153/1:1.
- KARASIMEONOV, Georgi (2002), "The Constitutional Rights of Minorities in Bulgaria," <http://www.cecl.gr>.
- KONGAR, Emre (2002), "Gerçek Demokrasilerde Azınlıklar Olmaz, Olamaz," <http://kongar.org/aydinlanma/2000/aydin218.php>.
- KYMLICKA, Willy (1998), *Çokkültürlü Yurttaşlık* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev.: Abdullah Yılmaz).
- LEMKIN, Raphael (1947), "Genocide as a Crime Under International Law," *The American Journal of International Law*, 1947/41: 145-151.
- LUBET, Steven (1989), "Prospects for Implementation of the Genocide Convention Under United States Law," *ASIL Proceedings*: 323-326.

Milliyet, 20 Kasım 1999.

ORAN, Baskın (1991), *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2.Baskı).

PAZARCI, Hüseyin (1996), *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap* (Ankara: Turhan Kitabevi).

POMMEREAU, Isabella (2002), "World Minorityrights Win in Germany," *Christian Science Monitor*, 93/300: 8.

POTIER, Tim (2001), "Regionally non - Dominant Titular Peoples: the Next Phase in Minority Rights?," *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*: 1-14.

RATNER, S.R. / ABRAMS, J. S. (1997), *Accountability for Human Rights Atrocities in International Law Beyond the Nuremberg Legacy* (Oxford: Clarendon Press).

REX, John (1996), *Ethnic Minorities in the Modern Nation State* (London: MacMillan Press Ltd.).

SCHNAPPER, Dominique (1995), *Yurttaşlar Cemaati* (İstanbul: Kesit Yayıncılık) (Çev.: Özlem Okur).

SIMPSON, Fiona (2000), "Developing Support Structures for Ethnic Minorities in Slovakia," *Geojournal*, 2000/50: 127-130.

SINGH, Basil R. (1999), "Responses of Liberal Democratic Societies to Claims from Ethnic Minorities to Community Rights," *Educational Studies*, 25/2: 187-192.

SPINNER, Jeff (1994), *The Boundaries of Citizenship* (Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press).

STEWART, Tim (2002), "What's a Minority?," <http://www.sccs.swarthmore.edu>

TENDRE, G. K. Le (2000), "The Problem of Minority Education in an International Perspective," *International Journal of Educational Research*, 2000/33: 577-583.

THORNBERRY, Patrick (1994), "International and European Standarts on Minority Rights" MIALL, H. (ed.), *Minority Rights in Europe Royal Institute of International Affairs* (London: Pinter Publishers): 14-21.

TONIATTI, Roberto (1995), "Minorities and Protected Minorities: Constitutional Models Compared" DUNNE, Michael / BONAZZI, Tiziano (eds.), *Citizenship and Rights in Multicultural Societies* (Keele: Keele University Press): 195-217.

United Nations (1996), "Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Hungary," Distr. General, CERO / C / 304 / Add. 4.

United Nations (1999), "The Concept of Minority," United Nations Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, Distr. General, E / CN. 4 / sub.2 / 1999 / NGO / 11.

United Nations (2001), "List of Issues to be Taken Up in Connection with the Cosideration of the Fourth Periodic Report of Hungary," Distr. General, CCPR / C / 73 / L / HUN.

ÜSTEL, Füsün (1999), *Yurttaşlık ve Demokrasi* (Ankara: Dost Yayınları).

WALZER, Michael (1992), "Yeni Kabile Varlığı," *Birikim*, 1992/45 - 46: 60-66.

WARDHAUGH, Ronald (1987), *Languages in Competition - Dominance, Diversity and Decline* (Oxford - London: Basil Blackwell).